

◇ فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ

سال نهم، شماره ۳۵، بهار ۱۳۹۷

صفحات: ۳۳-۲۳

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۷/۷- تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۲۴

نقش و جایگاه زنان فلسطینی در شعر هارون هاشم رشید (مطالعه موردی دیوان ورده علی جبین القدس)

علی خضری^{*}
سیمین ضیائی^{**}

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش و جایگاه زنان فلسطینی در شعر هارون هاشم رشید انجام شده است. در این تحقیق تلاش شده است با توجه به نقش مهم و اساسی زنان در صحنه‌ی مبارزه، به بررسی مهم‌ترین جلوه‌های پایداری و مقاومت زنان در دیوان «ورده علی جبین القدس» پرداخته شود. هارون هاشم شاعر فلسطینی است که به حضور زنان و استقامت آنان در راه مقاومت توجه خاصی نشان داده است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و با ابزار کتابخانه‌ای تهیه و تدوین شده است. نتایج تحقیق بر اساس بررسی اسناد و مدارک موجود نشان می‌دهد که هارون هاشم به ندرت به بیان احساسات و عواطف عاشقانه، و وصف زیبایی ظاهری زن پرداخته است بلکه بیشتر مضامین شعری وی در توصیف ذلت ناپذیری، مسئولیت‌پذیری و صبر و استقامت زنان فلسطینی می‌باشد. او زنان فلسطینی را مظهر صبر و استقامت می‌داند که هرگز تن به ذلت ندهند و در غیاب همسر مسئولیت‌خیز تربیت فرزندان را نیز به عهده دارند تا نسلی ایده آل و آرمانی به جامعه‌ی خویش تحویل دهند. بنابراین شاعر با عاطفه‌ای صادق جنبه‌ی مادی را از شعرش دور نگه می‌دارد و زبان شعری‌اش را به غزل عقیف نزدیک می‌کند.

کلید واژگان: زنان فلسطینی، هارون هاشم رشید، دیوان ورده علی جبین القدس.

* استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران. (نویسنده مسئول، ایمیل: alikhezri@pgu.ac.ir)

** دانشجوی کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران.

مقدمه

شعر فلسطینی از دیرباز تاکنون آینه‌ی غم‌ها و رنج‌ها و ظلم‌هاییست که در حق مردم مظلوم این سرزمین شده است. شاعران ادب مقاومت تلاش خود را نموده‌اند تا در قالب شعر، احساسات و دردهای این مردم ستمدیده را به تصویر کشند و بتوانند ندای مظلوم این مردم را به کسانی که خود را به خواب غفلت زده‌اند برسانند. در واقع «شعر مقاومت فلسطین در انعکاس اوضاع و احوال خاص جبهه‌های نبرد یا متجاوز، نقش بسزایی داشته و نقش ادبیات مقاومت فلسطین به طور کلی در برانگیختن، بسیج کردن، ایجاد هوشیاری قوی و گرایش اندیشه‌های عمومی به سوی قیام است» (کنفانی^۱، ۱۹۶۸: ۵). «ادب پایداری چهره انسانی عامی دارد که به هنگام ترسیم اشکال مختلف تضاد‌های زندگی انسان، در هیچ قالب ملی یا چهار چوب اجتماعی خاص نمی‌گنجد و این یکی از جنبه‌های ایجابی مهم این گونه آثار است» (شکری، ۱۳۶۶: ۳). در این میان نقش زنان را در ادبیات مقاومت نمی‌توان نادیده گرفت. بازتاب چهره‌ی زنان از آغاز تاکنون در ادبیات متفاوت بوده است. در گذشته چهره‌ی زن به عنوان یک معشوقه زیبارو در شعر و غزل به کار گرفته می‌شد، اما نگاه به زن در ادبیات پایداری سهم بیشتری را برای او در جامعه قائل است. در ادبیات پایداری فلسطین زن همگام با مرد و دوشادوش او به میدان می‌آید و علاوه بر مسئولیت‌های مادی در معادلات سیاسی کشور به عنوان شخصی مؤثر واقع می‌شود. هارون هاشم یک شاعر فلسطینی است که از جمله مضامین مهم شعری که به آن توجه خاصی داشته، مضامینی با رویکرد پایداری بوده است. او به نقش زنان در این مقاومت توجه خاصی نشان داده و حماسه‌ی زنان را در شعر به روایت می‌کشد. هارون هاشم شاعری با عاطفه‌ای صادق است که جنبه‌ی مادی را از شعرش دور نگه می‌دارد و زبان شعری‌اش را به غزل عقیف نزدیک می‌کند. شاعر در شعر خود فراوان سیمای زنان مبارز را به تصویر می‌کشد. از نظر او هنگامی که زن در راه وطن و میهنش جان می‌دهد صفتی از صفات والا را به خود اختصاص می‌دهد و آن صفت، جاودانگی است. زنانی که اگر چه ترس از دست رفتن فرزندان‌شان را دارند اما عشق به وطن آن‌ها را منع می‌کند که جلوی ایثار فرزندان‌شان را بگیرند. و مادران شهیدی که صبر و جهاد آن‌ها را از گریه زاری بی‌تابی باز می‌دارد. لذا شاعر به خاطر اوضاع نابسامان جامعه به دلیل یورش صهیونیست‌های غاصب به ادبیات مقاومت و ترسیم سیمای زنان روی آورده است و ما در این پژوهش در پی یافتن پاسخی مناسب به این سؤالات هستیم: ۱. علت روی آوردن هارون هاشم رشید به ادبیات پایداری و توصیف زنان فلسطینی چیست؟ ۲. زنان فلسطینی در شعر شاعر دارای چه صفات و ویژگی‌هایی هستند؟

در رابطه با سیمای زنان و جلوه‌ها و مؤلفه‌های آن پژوهش‌های ارزشمندی صورت گرفته از آن جمله است مقاله «سیمای زنان از دیدگاه فوزیه ابو خالد شاعر معاصر عربی» نوشته سیفی و جعفری نژاد (۱۳۹۵)، نویسندگان به این نتیجه رسیدند که زن در شعر فوزیه ابو خالد کانون اهتمام بوده است و به رنج و مشقت زنان و نقش آنان در پرورش اجیال و نگاهداشت وطن اشاره می‌کند. پژوهش «سیمای زنان در اشعار نازک الملائکه و سیمین بهبهانی» نوشته اسحق تیموری و رنجبر (۱۳۹۴)، و مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که هر دو شاعر رویکردی نزدیک به هم در برداختن به مسأله‌ی زن داشته‌اند و فضای اجتماعی هر دو شاعر زمینه را برای خلق اشعار مربوط به موضوع زن مهیا کرده است. هم‌چنین مقاله «نمادهای پایداری زنان در شعر فدوی طوقان» اثر احمدی چناری و حبیبی (۱۳۹۰)، نویسندگان به این نتیجه رسیده‌اند

۱. Kanafani

که شکست اعراب در برابر اسرائیل در سال ۱۹۶۷، نقطه عطفی در زندگی ادبی وی به حساب می‌آید و این واقعه باعث شد او از رمانتیسیم فاصله بگیرد و به شعر متعهد و انقلابی مقاومت روی بیاورد. اما از جمله پژوهش‌هایی که در زمینه شعر شاعر به رشته تحریر در آمده است می‌توان به مقاله «دراسة اسلوبیة فی قصیده وردة علی جبین القدس للشاعر الفلسطینی هارون هاشم رشید» اثر پسندی و همکاران (۱۴۳۷)، که به چاپ رسیده است و نویسندگان به بررسی لایه‌های سبک‌شناسی قصیده مذکور پرداخته‌اند. همچنین می‌توان به مقاله «بررسی تطبیقی بیداری زنان در شعر حافظ ابراهیم، هارون هاشم رشید، قیصر امین پور، یوسفعلی میرشکاک» از حسنونند و محمدی نژاد پاشاکی (۱۳۹۱) اشاره کرد. از جمله مهم‌ترین نتایج پژوهش این است که هر ۴ شاعر گرایش قوی بر ادبیات ملی داشته‌اند و مضامین و رموز مشترکی را بین دو زبان خلق کرده‌اند که درخور توجه است. همانطور که مشاهده می‌شود تا کنون پژوهش مستقلی به بررسی جلوه‌های پایداری زنان در شعر هارون هاشم رشید نپرداخته است و هدف از پژوهش حاضر بررسی مهم‌ترین جلوه‌های پایداری و مقاومت زنان و در واقع نقش و جایگاه زنان فلسطینی را در یکی از دیوان‌های شاعر با عنوان «وردة علی جبین القدس» می‌باشد و اینکه نقش و جایگاه آنان را در مقاومت مردم مظلوم فلسطین علیه صهیونیست‌ها تبیین شود.

روش

طرح پژوهش، جامعه‌ی آماری و روش نمونه‌گیری: روش پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی است. در بخش توصیفی، اطلاعات به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است؛ سپس تجزیه و تحلیل به صورت کیفی و پس از مطالعه دیوان شاعر و یادداشت‌برداری اشعار مرتبط و تحلیل آنها صورت گرفته است.

روش اجرا

از آنجا که این پژوهش در نظر دارد نقش و جایگاه زنان فلسطینی را در دیوان «وردة علی جبین القدس» سروده‌ی هارون هاشم رشید بررسی نماید؛ نخست می‌بایست در انجام این پژوهش از منابعی که در این جهت تألیف گردیده است، استفاده شود؛ پس اساس کار این تحقیق گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بوده که از طریق مراجعه به آثار نوشته شده در این حوزه و فیش‌برداری انجام می‌گیرد و سپس با تکیه بر دیوان مورد نظر، اشعار وی نقد و تحلیل می‌گردد.

نگاهی به زندگی هارون هاشم رشید

هارون هاشم رشید در سال ۱۹۲۷ در منطقه زیتون غزه چشم به جهان گشود. وی از شاعران دهه ۵۰ فلسطین به شمار می‌رود. وی در کودکی یورش تجاوزگران بریتانیا و تخریب خانه خانواده خود و همسایگانش را شاهد بود (خضراء الجیوسی، ۱۹۹۷: ۲۴۵). او «سپس در سال ۱۹۵۴ به ریاست شبکه رادیویی مصر (صوت العرب) صدای عرب در غزه انتخاب شد. از لقب‌های وی می‌توان از شاعر نکبت و یا شاعر اردوگاه و شاعر پیمان‌نامه اشاره کرد. اولین دیوان شعری خود را به نام مع الغربا (همراه با غریبه‌ها) منتشر کرد که در آن به موضوع آوارگان فلسطینی اشاره می‌کند. این شاعر تا کنون مدال‌ها و جوایزی کسب کرده است از جمله: دریافت فرهنگ و هنر قدس سال ۱۹۹۰، جایزه نمایشنامه شعری الکسو سال ۱۹۷۷، نفر اول شعر عربی در

لندن سال ۱۹۸۸. تا کنون بیش از ۲۰ دیوان شعری و رمان سروده است» (پایگاه اطلاع رسانی جبهه جهانی مستضعفین، ۱۳۹۲). «قصائد شاعر پژوهاکی است از وطن از دست رفته و حوادث هولناکی که بر مردمان سرزمینش اتفاق افتاده و باعث شده در دل شاعر تاثیر شگرفی بگذارد. لذا قصائد وی سراسر ترسیم درد و آلام و رنج‌های ملت ستم دیده فلسطین می‌باشد» (خفاجی^۱، ۱۹۷۵: ۱۹۱).

سیمای زنان فلسطینی در شعر هارون هاشم رشید

هارون هاشم رشید شاعر مقاومت فلسطین به نقش آفرینی زنان در مسئله‌ی فلسطین توجه خاصی نشان داده است و با زبان نمادین خود سیمای این زنان فلسطینی را به صورت حماسی بیان می‌کند. می‌توان صبر و استقامت زنان فلسطینی، ذلت ناپذیری زنان، انتظار مادران برای بازگشت تبعید شدگان، و... را جلوه‌هایی از مقاومت و شجاعت این زنان به حساب آورد که اینک به بررسی هر یک از آنان پرداخته می‌شود:

صبر و استقامت زنان فلسطینی

صبر از واژه‌های کلیدی قرآن است که حدود ۷۰ بار به صورت‌های مختلف به کار رفته است. این واژه به یکی از اصول اخلاقی و صفات برجسته و ضروری انسان دلالت دارد که زمینه‌ساز آراستگی آدمی به فضیلت‌های بسیار می‌شود. در قرآن کریم منشأ بسیاری از مشکلات، صبر معرفی شده است: یا ایها الذین امنوا وصابروا ورابطوا واتقوا لله لعلکم تفلحون (آل عمران/۲۰). ای کسانی که ایمان آورده‌اید استقامت کنید و در برابر دشمنان، پایدار باشید و از مرزهای خود مراقبت کنید و از مخالفت فرمان خدا پرهیزید، شاید رستگار شوید. در ادبیات مقاومت هم همواره دعوت به استقامت فراوان به چشم می‌خورد. از جمله هارون هاشم رشید که صبر و استقامت زنان فلسطینی را این چنین به تصویر می‌کشد:

تَدْرِي، بَأَنَّ طَرِيقَهُ مَلْعُومَةٌ تَدْرِي... وِيَدْرِي قَلْبُهَا وَيُعَدُّ
لَكِنهَا نَدَّرْتَهُ مُنْذُ وَجُودِهِ لِبَلَادِهِ وَفُؤَادِهَا يَتَنَهَّدُ

(رشید^۲، ۱۹۹۸: ۲۵)

(می‌داند که راهش خطرناک است... می‌داند... و قلبش می‌داند... و می‌شمارد. ولی او را در زمان به وجود آمدنش نذر سرزمینش کرده در حالی که قلب او آه می‌کشد).

در اینجا هارون هاشم صبر و استقامت زنان فلسطینی را در فراق فرزندانشان به تصویر می‌کشد، که آنها را نذر سرزمینشان می‌کنند در حالی که قلبشان از دوری آنها در رنج و عذاب است. زن فلسطینی بسیار به فکر سرزمین غصب شده خویش است و در این راه از هیچ چیز دریغ نمی‌ورزد. او حتی پاره تن خویش را نیز از بدو تولد وقف میهن خویش نموده است و وقتی آنها را بمباران می‌کنند، فریادهای خاموش آنها در درونشان آتشی برمی‌انگیزد و شروع به مرثیه خوانی می‌کنند. هارون هاشم رشید در جایی دیگر صبر و استقامت زن فلسطینی را این چنین به صورت حماسی به تصویر می‌کشد:

۱. khfaji

۲. rashid

هی قد رأتَهُ أَمَامَهَا، وَجَنُودُهُمْ يَتَكَاثِرُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ مَقِيدٌ
ضَرَبُوهُ ظُلْمًا بِالْعِصِي وَكَسَرُوا أَضْلَاعَ إِخْوَتِهِ وَلَمْ يَتَرَدَدُوا
(رشید، ۱۹۹۸: ۲۵)

(آن زن او را در مقابلش دید در حالی که سربازان دشمن بر او گرد آمدند و در حالی که او دست بسته است. او را با ظلم و تازیانه زدند و دنده‌های برادرانش را نیز شکستند. و هیچ تردیدی در این کار نداشتند). این ابیات نشان دهنده‌ی صبر زن فلسطینی در برابر شکنجه‌هایی است که به همسر و برادرانش وارد می‌شود در مقابل چشمانش، که باعث پدید آمدن درد یا عذاب شدید جسمی و یا روانی شده، و با چشمانی آرام به آنها نگاه می‌کند در صورتی که درونش پر از انتقام و کینه نسبت به اشغالگران صهیونیست است.

افتخار به شهادت و اسارت و خوشان

رزمندگی، اسارت و شهادت نشان افتخاری است که شهدای غریب آزاده بر سینه دارند. «از مهمترین راه‌های شناخت و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و توسعه معنویت در جامعه، باسداشت فرهنگ عاشورا و دفاع مقدس، گرامیداشت یاد شهدا و ستایش راه و روش آنان، احیای فریضه‌ی امر به معروف و نهی از منکر، تقویت ایمان و...» (رستمی، ۲۵: ۱۳۸۲). در اسلام با شهادت چهار فرزند ام البنین (ع) می‌توان این بانوی بزرگوار را الگویی برای مادران فلسطینی قرار داد. مادرانی که با افتخار فرزندان خود را فدای میهن خویش کردند و به شهادت و اسارت آنان افتخار می‌کنند. هارون هاشم نیز در یکی از قصاید خود سیمای یکی از زنان فلسطینی را به تصویر می‌کشد که به شهادت فرزندان خویش افتخار می‌کند: «تَقُولُ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ الْأَشْرَفُ الْأَحْبُ لِي أَبْنَائِي الشُّهَدَاءُ / وَالْأَشْرَفُ الْأَحْبُ لِي أَبْنَائِي السُّجْنَاءُ / مَنْ آثَرُوا الْجِهَادَ، وَالْفِدَاءَ / عَلَى قُصُورِ الْبَدْحِ، وَالثَّرَاءِ / فَهَوْلَاءُ لَا يَنَافِقُونَ أَوْ يُسَاوِمُونَ أَوْ يَلْبَسُونَ جُبَةَ الرِّيَاءِ / لِأَنَّهُمْ أَنْقَى مِنَ النَّقَاءِ» (رشید، ۱۹۹۸: ۱۰۱).

(مادر اسماعیل می‌گوید شرافت‌ترین عشق برای من، فرزندان من هستند که شهید هستند و شرافت‌ترین عشق برای من، فرزندان من که زندانی هستند. کسانی که جهاد در راه میهن را به زندگی در قصرهای شامخ و رفاه و ثروت ترجیح دادند. و نیستند انسان‌های منافق و اهل سازش با دشمن و ریا کار نیستند چرا که پاکیزه‌تر از پاکیزگی هستند).

هارون هاشم رشید این چنین از زبان مادر فلسطینی مقاومت را به نظم می‌کشد و مقاومت زنان فلسطینی را به دیده حیرت می‌نگرد. زنانی که شهادت فرزندان خود را همچون میوه‌ی رسیده‌ی درخت با شکوه جهاد قلمداد می‌کنند و با احساس و لطافت زنانه روح جهاد و شهادت و مقاومت فرزندان خود را به تصویر می‌کشند. دلاورانی که در میان جنگ با غیرت و همیت از سرزمین خود دفاع می‌کنند. شهامتی که این فرزندان دارند از انتظارات زنان فلسطینی است. شاعر مقاومت با استفاده از کلمات نمادین عشق مادر به فرزندان خود و فرزندان به سرزمین خود را آن‌چنان در هم تنیده است که هیچ چیز برای او اهمیت ندارد بلکه آن‌چه برای وی مهم بوده است عشق میان آن‌هاست و برای رسیدن به آرمان‌های بلند هیچ هراسی از شهادت ندارند.

ادیان الهی به ویژه دین اسلام به شخصیت والای زن همّت گماشته‌اند و نقش او را در جامعه به عنوان عنصری سازنده قلمداد کرده‌اند برخلاف گذشته که زن به عنوان ابزاری برای عیش و نوش مردان استفاده

می‌شد. «زن-مادر که نماد مهد زمین است سمبل باروری، وفور و حاصلخیزی است. به طور مرسوم به تمام کسانی که با وی در ارتباط و تماس اند قوت عاطفی و روحی ارزانی می‌دارد» (حسینی، ۱۳۸۷: ۱۳۰). زنان فلسطینی که به شکلی پویا تر از همیشه به صحنه مبارزه و جهاد علیه اشغالگران فلسطین وارد شدند و با پشتیبانی از همسران خود بار فداکاری‌های جهاد را به دوش کشیدند و تربیت فرزندان که آنان را به سطح بالایی از فداکاری و ایثار ارتقا می‌دهد. زنانی که شهادت همسرانشان را برای فرزندان خویش با شکوه و شکیبایی همراه کرده‌اند. و در غیاب آنها نیز تمام مسئولیت فرزندان را بر عهده گرفته‌اند و این چنین یار و یاور مردان و همسران خویش در خانه و صحنه مبارزه و پشت جبهه می‌باشند:

سَتَقُولُ يَا وَلَدِي أَبُوكَ قَدْ افْتَدَى وَطَنَا تَنَاوَشَهُ الدُّنَابُ الشُّرْدُ
مَنْ أَجَلِ أَنْ تَحْيَا كَرِيمًا شَامَخًا مَعْرَزًا، غَابَ الْحَبِيبُ السَّيْدُ

(رشید، ۱۹۹۸: ۳۰)

(پدرت خود را فدای میهنی کرد که گرگ‌های آواره به دنبال دریدن آن بودند به خاطر آنکه بزرگوار و سربلند و سرافراز زندگی کنی، پدرت آن بزرگ مرد به شهادت رسید).

شاعر صهیونیست‌های غاصب را در تشبیهی ملموس به گرگ‌های درنده مانند نموده است که اگر فداکاری مردان مبارز فلسطینی و حمایت همسران آنان نباشد بر چیزی رحم نیاورند و خانه و کاشانه را ویران و مردم را تار و مار می‌کنند اما این مردان شجاع و مبارز هستند که جهت سربلندی و سرافرازی میهن از جان مایه می‌گذارند و این جز با حمایت همسران صبور آنان نیست. زنانی که نه تنها برای غم از دست دادن همسران خود گریه‌زاری نکرده‌اند بلکه با صبر و شکیبایی و توکل بر خدا آن را برای فرزندان خود شرح دادند تا بتوانند همسران مبارز خود را اسطوره‌ایی از مقاومت برای فرزندان خود توصیف کنند:

تَدْرِي بَأَنَّ صَغِيرَةً مِنْ غَيْرِهِ سَيَظِلُّ يَسْأَلُ مُوجِعًا وَيُرَدُّ
سَيَظِلُّ، وَيَسْأَلُ، عَنِ ابْنِهِ تَلَهْفًا وَيَظِلُّ يَحْلُمُ بِاللِقَاءِ وَيُوعَدُّ
غَابَ الَّذِي قَدْ كُنْتَ مِنْ أَحْلَامِهِ الْأَحْلَى، وَاسْمُكَ، بِاسْمِهِ سَيُحَلِّدُ

(رشید، ۱۹۹۸: ۳۰)

(می‌داند که فرزند خردسالش با درد و ناراحتی مکرراً از دیگران در مورد پدرش می‌پرسد و پیوسته با اندوه از پدرش می‌پرسد و رویای دیدار او را دارد. و به خود وعده می‌دهد مادرش می‌گوید رفت آن کسی که تو از همه خواب‌هایش شیرین تر بودی و نام تو با نام او جاودان خواهد شد).

شاعر مادر را رمز محبت و حمایت عاطفی قرار می‌دهد. مادرانی که داغ‌های بسیاری متحمل شده‌اند ولی پیوسته با نگره‌داری فرزندان و تربیت آنان یاور و معشوق مردان در صحنه مبارزه شده‌اند. در این شعر مصیبتی اتفاق افتاده است که ذهن فرزند را آشفته کرده است و آن نبود پدر است. پدری که مجبور به ترک خانه شده است و فرزندان که چشمانشان در خواب با انتظاری پر از امید به این سو و آن سو می‌رود برای دیدن پدرشان و به خود وعده دیدار می‌دهند و مادر با کودک خود که در حسرت لحظه‌ایی ست که پدر خود را ببیند سخن می‌گوید تا او را به آرامش برساند و این چنین از درد و رنج او بکاهد. شاعر با تکرار فعل ناقصه يَظِلُّ کودک را همواره در انتظاره پدر می‌بیند انتظاری که در جهت تحقق آن باز همواره از دیگران پرس و جو می‌کند و سراغ پدر را می‌گیرد. «در اینجا شاعر با تکرار حرف لام که دلالت بر کثرت التزام

و التصاق دارد» (الحیح، ۲۰۱۲: ۴۷). موسیقی خاصی با این واج آرایه در شعر خویش ایجاد نموده است.

تشویق رزمندگان راه آزادی

تقویت روحیه رزمندگان برای حضور هر چه پرشورتر در جبهه‌ها یکی از مهمترین فعالیت‌های زنان در ایام جنگ است. «زن می‌تواند در بخش مهمی از امور مربوط به جهاد حضور یابد زیرا جهاد، تنها در سنگر بودن و تیراندازی کردن نیست بلکه افزون بر کمک‌های تدارکاتی پشت جبهه و متن جبهه، نقشه کشیدن و راهنمایی کردن نیز بخش‌های مهمی از جهاد به شمار می‌آید.» (آملی، ۱۳۸۳: ۳۱۳) زنان در جنگ‌های صدر اسلام، در عرصه‌های مختلف امداد و پشتیبانی و حتی تشویق مردان برای حضور در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل فعالیت می‌کردند، زنان غیور و شجاع که مورخین عده آن‌ها را در جنگ احد بیش از ۱۴ نفر ذکر کرده‌اند در جمع آوری و تخلیه شهدا به پشت جبهه، مراقبت و انتقال مجروحین و ادامه درمان آنان و... حضوری چشمگیر داشتند و با دادن روحیه به رزمندگان و تشویق آنان با وجود شهادت عزیزان خود، صبر و مقاومت و ایثار آنان را نشان می‌دهد:

قالت علی اسم الله خطوک فینطلق
 کبر فلتکبیر فی اوطاننا
 تُرعی بعین الله انی تُوجد
 رجع، کزلزال، یُمرور و یُرعُد

(رشید، ۱۹۹۸: ۲۶-۲۷)

(با نام خدا قدم بگذار و رهسپار شو، هر جا که باشی در حفظ دیدگان خدا باشی. تکبیر گو که همانا تکبیر در وطنمان بازتابی است مانند زلزله، می‌لرزاند و می‌غرّد).

مادری که سرمایه‌ی زندگی خود را با دلی پر از آه و چشمی گریان فدای وطنش می‌کند و برای او دعایی خیر می‌کند تا فرزندش با توکل و اتکا بر خداوند از دشمن در امان باشد و فرزندش را تشویق می‌کند به تکبیر گویی و تکیه بر خدا زیرا یاد خدا همچون زلزله همه‌جا را می‌لرزاند و می‌غراند. که اشاره به تشبیه و جنبه بلاغی دارد. شاعر جهت ملموس نمودن اتحاد و تکبیر گفتن مبارزان با همدیگر آن را در تشبیهی ملموس به زلزله مانند کرده است. همانگونه که تاثیر ویرانگر زلزله ملموس و عینی است، متحد بودن و انسجام در برابر دژخیمان و جابران روزگار نیز اثرات ویرانگری دارد.

ذلت ناپذیری زنان فلسطینی

اسلام یک دین برتر و کامل است پس کسانی که با خدا و اسلام ارتباط دارند باید عزیز باشند و ذلیل نباشند و مسلمان نمی‌تواند ولایت غیر مسلمان را بپذیرد چون ولایت یک نوع برتری است. عزت، شأن و جایگاهی دارد که انسان می‌تواند به خاطره آن جانفش را فدا کند. فرهنگ پیامبر و ائمه ما فرهنگ عزت و ذلت ناپذیری است. «امام حسین (ع) در سراسر عمر به ویژه در کربلا و بیعت نکردن با یزید، سخنان بسیاری درباره عزت و دوری از ذلت دارند. عزتی که در روایات و مانند آن‌ها آمده، سربلندی، تن به ظلم و پستی و گناه و آلودگی ندادن است انسان بریده از جامعه نیست و با دیگران در تعامل می‌باشد اما در این ارتباط و رفع خواسته‌ها، هرگز نباید خود را ذلیل و حقیر کند و نیاز خویش را با شکستن عزت خود تامین

نماید» (حق پناه، ۱۳۸۱: ۱۲۷). در این میان می‌توان زنان را استاد مکتب ذلت‌ناپذیری به شمار آورد. زنانی که در سخت‌ترین لحظات دست از صبر و مقاومت برنداشته‌اند و زیر بار فرمانبرداری فرومایگان نرفتند و هارون هاشم شاعر فلسطینی این چنین ذلت‌ناپذیری زنان را به تصویر می‌کشد:

هی مثل، کُلُّ الباسلاتِ نساننا یعرفنَ أن طریقنا لا تُؤصد
یعرفنَ أن الموتَ من غایاتنا نرضی بلوعته، ولا نُستعبد

(رشید، ۱۹۹۸: ۲۷-۲۸)

(او مثل همه‌ی زنان شجاع می‌داند که راه ما آسان نیست. او می‌داند که مرگ هدف ماست، مرگی که به درد و رنج آن راضی می‌شویم اما به بردگی تن نمی‌دهیم).

ذلت‌ناپذیری زنانی که عزت نفس خویش را حفظ می‌کنند زنانی که حاضرند دست از زندگی کردن بردارند ولی زیر بار ذلت نروند و مرگ در نزد آنها از ننگ ذلت و پستی، بهتر و عزیزتر و محبوبتر است. اسم این اشعار را باید گذاشت شعار آزادی، شعار عزت، شعار شرافت، یعنی برای یک مسلمان واقعی، مرگ همیشه سزاوارتر از زیر بار ننگ ذلت رفتن است. زنان را باید سرور کسانی دانست که زیر بار خواری نرفته‌اند و به مردم، مردانگی، غیرت و مرگ زیر سایه‌های شمشیر را آموخته‌اند و آن را بر زبونی ترجیح داده‌اند و حاضر به بندگی و بردگی نشدند.

توصیف لحظات وداع

توصیف لحظات وداع از یاران و خویشان همواره از درون مایه‌های پر طنین و پربسامد در شعر شاعران بوده است. در اسلام هم این لحظات وداع برجسته شده است. لحظات وداع حضرت فاطمه (ص) در تاریخ «چون شب رسید حضرت علی علیها السلام، عباس و فضل و مقداد و سلمان و ابوذر و عمار را طلبید و بر جنازه‌ی حضرت فاطمه (ص) نماز گزارد و او را دفن نمود. چون صبح شد مقداد به ابوبکر و عمر گفت: ما دیشب فاطمه را دفن کردیم. عمر به ابوبکر گفت: نگفتیم چنین خواهند کرد؟ عباس گفت: فاطمه خود چنین وصیت کرده بود که بر او نماز بخوانیم» (مجلسی، ۱۳۸۲: ۶۰). در ادبیات مقاومت هم شاعران با نگرشی خاص به لحظات جانکاه چشم دوخته‌اند. لحظات وداع زنان فلسطینی با فرزندان و همسران خود لحظاتی که در چشمان آنها اشک حلقه زده و گنجینه‌های عمر خود را فدای وطن می‌کنند. از جمله این شاعران هارون هاشم رشید است که لحظات وداع را این چنین توصیف می‌کند:

هی إذ تُودعه، وحشرجهُ الاسی فی صدرها، من لوعه تتردد
ترنو الیه، فی لهیب عیونها شیئ تکتّمه، فلا یتحدّد

(رشید، ۱۹۹۸: ۲۸-۲۹)

(هنگامی که با او وداع می‌کند درحالی که سختی‌ها در سینه‌اش از سوزش غم تکرار می‌شود. نگاه می‌کند به سوی او در چشمانش آتشی (سوزی) حلقه می‌زند و آن را پنهان می‌کند و مرز و حدودی برای آن مشخص نیست).

شاعر تلاش می‌کند تا سختی شرایط جدایی مادر از فرزند را به تصویر بکشد و آن را بیشتر در ذهن مخاطب مجسم کند. لحظاتی که واژه‌ها از گفتن آنها عاجز هستند. مادرانی که با سینه و چشمانی توأم

با غم و سوز و درد، فرزندان خود را بدرقه می‌کنند. و با دادن روحیه به آنها انگیزه‌ی مبارزه‌طلبی را در آن‌ها زیاد می‌کنند. و شاعر این غم جدایی را هم چون آتشی می‌داند که در قلب این مادره فلسطینی فوران می‌کند ولی قادر به سخن گفتن از درد و رنج خود نیستند. و با صبر و آرامش فقط به آنها نگاه می‌کنند که در حال رفتن هستند. هارون هاشم در جایی دیگر لحظات وداع را این چنین به تصویر می‌کشد: «امک یا حبیبه! قَدْ زَغَرَدَتْ، وَلَوْحَتْ مَنَدِيلَهَا مُخْتَالَةً، / يَقَطِرُ مِنْهُ الْحَبُّ وَالْحَنَانُ، / يُعَطِّرُ السَّمَاءَ، بِالْفِدَاءِ» (رشید، ۲۰۰۵: ۲۸-۲۹).

(مادرت هلهله می‌کرد و متکبرانه دستمالش که عشق و مهربانی از آن می‌چکید را تکان می‌داد و مغرورانه با عشق و فداکاری فضا را معطر می‌ساخت).

گاهی نیز زنان فلسطینی جهت ترغیب و تقویت روحیه جنگاوران به وقت وداع هلهله کنان روسری‌های خود را که لبریز از عشق و ایثار و فداکاری است را تکان می‌دهند و بدین سان عشق خویش را نثار میهن می‌کنند. و این چنین فرزندان خود را بدرقه می‌کنند و با آنها وداع می‌کنند در حالی که دلی پر از خون و چهره‌ایی پر از تبسم دارند. تبسم مادران انگیزه‌ایی می‌شود برای جوانان مبارز که تمام تلاش خود را برای آزادی و وطنشان انجام دهند.

انتظار مادر برای بازگشت تبعیدشدگان

انتظار مفهومی است که از زوایای مختلف تعاریف گوناگون دارد. از لحاظ لغوی عبارت است از «چشم به راه بودن، چیزی را چشم داشتن، چشم داشت» (دهخدا، ۱۳۸۰: ذیل واژه انتظار). اما از لحاظ اصطلاحی عبارت است از «رسیدن به آینده‌ای است که در آن ستم و تبعیض، تعدی و اجحاف نیست، ظلم و نابرابری از جامعه رخت بر می‌بندد و بشریت طریق فضیلت را در پیش می‌گیرد» (قائمی، ۱۳۶۶: ۱۳). در ادبیات مقاومت نیز انتظار جهت رسیدن به آینده‌ای آرمانی و بازگشت اسیران و تبعیدشدگان راه آزادی همواره وجود دارد. در شعر هارون هاشم نیز چشمان مادران همواره به انتظار بازگشت اسیران خیره است:

فی الإعتقالِ، و فی السَّلاسلِ إخوةٌ من اهلِهِ ذاقوا العذابَ و قُیدُوا
فهناک فی حُضنِ النُّصیراتِ الذی فی الإنتظارِ حبیبهٌ تتوجدُ
هی اُمُّه مَن أرضعته رجولهُ و بطولهُ، و به تیهُ و تسعدُ

(رشید، ۱۹۹۸: ۲۴)

(در بندها و زنجیرها برادرانی هستند که خویشان اویند که عذاب چشیده‌اند و در بند بسته شده‌اند. در آغوش نصیرات کسی که در انتظار آن است و اندوهگین است، او مادرش است که او را شیر مردانگی و قهرمانی داد. مادری که وجودش به وجود فرزندش بستگی دارد. مایه خوشبختی و بدبختی او می‌شود اگر پسرش باشد خوشبخت است و اگر نباشد آواره و بدبخت است).

هارون هاشم رشید خدمت به وطن را مهمترین وظیفه‌ی ابناء یک ملت می‌داند و برای بیان بهترین شیوه‌ی خدمت به وطن، به فرزندان مادران متمسک می‌شود که مظهر خدمت به ملت و وطن خود هستند. مادرانی که در لابه‌لای گذر زمان کمر خم کرده‌اند و گیسو سپید، و فرزندان خود را به خدمت وطن در آورده‌اند که مظهر شجاعت و ایثار و مقاومت هستند. هم‌چون کبوتران بی‌قرار که سرگردان و آواره هستند بدون

فرزندان خود، در انتظار برگشت آلاله‌های خود به وطن هستند. شاعر شجاعت و دلاوری‌های این فرزندان را در برابر شکنجه‌ها مدیون شیر مادرانی می‌داند که بوی جوانمردی و مقاومت می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

به خاطر حضور صهیونیست‌های غاصب یا غارتگر به دنبال تخریب خانه‌ی خود به ادبیات پایداری روی آورده‌است و در این راستا سیمای زنان فلسطینی را با بیانی زیبا به تصویر کشیده‌است. توصیف تغزلی زن نیز در اشعار شاعران عرب معاصر به فراوانی دیده می‌شود. بسیاری از شاعران با شرح زیبایی‌های زنان و طرح عواطف خویش نسبت به آنان، زنان را محور سروده‌های خود قرار دادند اما در این میان هارون هاشم با نگرشی متفاوت به موضوع نقش و جایگاه آنان در اشعار خود پرداخته است. هارون هاشم رشید از جمله شاعران معاصر است که در اشعارش به موضوع نقش و جایگاه زنان توجه کرده است و این توجه در بردارنده‌ی توصیف ویژگی جسمانی زن نبوده است بلکه توصیف ویژگی‌هایی چون صبر و استقامت، مسئولیت‌پذیری زنان، تشویق و ترغیب همسران، تربیت فرزندان و یا تربیت نسلی مناسب و... است. وی زنان فلسطینی را مظهر صبر و استقامت در راه آزادی میهن از چنگال صهیونیست‌های غاصب می‌داند که با ترغیب و تشویق همسران مبارز خود نقش ارزنده‌ایی در روحیه بخشی به آنان دارند. زنانی که از یک طرف چشم به بازگشت همسران خویش دوخته‌اند و از سویی دیگر در غیاب آنان به تربیت فرزندان خود می‌پردازند تا نسلی کارساز و مفید به جامعه‌ی خویش تحویل دهند. زنانی که همچون همسران خود هرگز تن به ذلت ندهند، بلکه شهادت و اسارت خویشان مایه افتخار و سربلندی آنان است. در اشعار هارون هاشم رشید مشاهده می‌شود که زنان توانسته‌اند سیمای حقیقی خویش را در پس آشوب‌های صهیونیست‌گران باز یابند و همپای مردان کفن پوشیده و در دفاع از وطن فریاد مظلومیتشان را به گوش همه‌ی مردم برسانند.

منابع

- قرآن کریم.
- آملی، عبدالله. (۱۳۸۳). زن در آینه جمال و جلال، قم: مرکز نشر اسراء
- احمدی‌چناری، علی اکبر؛ حبیبی، علی اصغر. (۱۳۹۰). نمادهای پایداری زنان در شعر فدوی طوقان، دوفصلنامه‌ی زبان و ادبیات عربی، دوره سوم، شماره ۴.
- اسحق تیموری، الهه؛ رنجبر، عباس. (۱۳۹۴). سیمای زن در اشعار نازک الملائکه و سیمین بهبهانی، کنفرانس بین‌المللی ادبیات و پژوهش‌های تطبیقی در آن، گرگان، موسسه فرهنگی نسیم موعود.
- پسندی، فائزه؛ سیفی، محسن؛ رسول‌نیا، امیرحسین. (۱۳۴۷). درسه‌ی اسلوبیة فی قصیده «ورده علی جبین القدس» للشاعر الفلسطینی «هارون هاشم رشید»، مجله اللغة العربیة و آدابها علمیة محکمة، السنة ۱۲، العدد ۲، صص ۲۵۹-۲۲۱.
- حسنوند، صحبت‌اله؛ محمدی نژاد پاشاکی، احمد. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی بیداری زنان در شعر حافظ ابراهیم، هارون هاشم رشید، قیصر امین پور و یوسفعلی میرشکاک، کاوش‌نامه‌ی ادبیات تطبیقی، دوره دوم، شماره ۶، صص ۲۲-۱.
- حسینی، مریم. (۱۳۸۷). ریشه‌های زن ستیزی در ادبیات کلاسیک فارسی، تهران: نشر چشمه.

- حق پناه، رضا. (۱۳۸۱). عزت از منظر قرآن و سنت، مجله الهیات و حقوق، شماره ۴ و ۵. صص ۱۲۷-۱۵۴.
- الحیح، نوره احمد شحاده. (۲۰۱۲م). لهجة بلدة صوریف دراسة لغویة، الجزائر: جامعة الخلیل.
- الخضراء الجیوسی، سلمی. (۱۹۷۷). موسوعة الادب الفلستین المعاصر، الطبعة الاولى، بیروت: المؤسسة العربیة للدراسات و النشر.
- خفاجی، محمد عبدالمنعم. (۱۹۷۵م). النقد العربی الحديث، القاهرة: مكتبة الكلیات الأزهریة.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۰). لغت نامه، تهران: مؤسسه لغت نامه دهخدا.
- رستمی، پرستو. (۱۳۸۲). تاثیر وجود فرهنگ شهادت طلبی در حفظ دین و ارزش های دینی، تهران: دفتر تحقیق و پژوهش بنیاد شهید انقلاب.
- رشید، هارون هاشم. (۱۹۹۸م). دیوان وردة علی جبین القدس، بیروت: دارالشروق
- سیفی، محسن؛ جعفری نژاد، صدیقه. (۱۳۹۵). سیمای زن از دیدگاه فوزیه ابو خالد شاعر معاصر عربی، فصلنامه علمی - پژوهشی زن و فرهنگ، سال هفتم، شماره ۲۸، صص ۲۱-۷.
- شکری، غالی. (۱۳۶۶). ادب مقاومت، ترجمه محمد حسین روحان، چاپ اول، تهران: نشر قو.
- قائمی، علی. (۱۳۶۶). مسئله انتظار، قم: انتشارات هجر.
- کنفانی، غسان. (۱۹۶۸). «ابعاد و مواقف فی الادب المقاومة الفلستینیة»، مجلة الاداب، بیروت، العدد ۴، صص ۸-۵.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۳۸۲)، جلاء العیون، قم: نشر سرور.
- پایگاه اطلاع رسانی جبهه جهانی مستضعفین: ۱۳۹۲، نگاهی به زندگی و آثار شاعر مقاومت، هارون هاشم رشید
<http://www.mwfpres.com/vdcj.teafuqeytsfzu.html>

**The Role and Position Of Palestinian Women In
The Poem Of Haroon Hashem Rashid**
(Case Study of Diwan Wardeh Ala Jabin Al-Quds)

*A. Khezri

**S. Zeyaei

Abstract

The purpose of this study was to investigate the role and position of Palestinian women in the poet of Haroon Hashem Rashid. Regarding the important role of women in the fight scene, in this research it was attempted to examine the most important aspects of women's persistence in the book of ' Wardeh Ala al-Jabin Al-Quds'. Haroon Hashem is a Palestinian poet who has paid special attention to presence of women and their perseverance in the path of resistance. The research method was descriptive-analytic and it was developed by reviewing. The results of this study, based on examination of available documents, showed that Haroon Hashem rarely expresses romantic feelings and emotions of women and their apparent beauty and most of his poetry themes were description of debasement rejection, responsibility and patience of Palestinian women. He believes that Palestinian women are symbol of patience and endurance and they never give up, and in the absence of their spouse, they bear the responsibility of growing up and educating their children to give an ideal generation to their community. Therefore, poet with true emotions kept his poetry away from material aspect and brough his poetic language closer to the virtuous poetry.

Keywords: Palestinian women, Haroon Hashim Rashid, Diwan of Wardeh Ala Jabin Al-Quds.

*Assistant Professor, Department of Arabic Language and literature, Persian gulf University, Bushehr, iran.
(Corresponding author, email: alikhezri@pgu.ac.ir)

** MA student, Department of Arabic Language and literature, Persian Gulf University, Bushehr, iran